

GAZETECİ FERİDUN KANDEMİR'İN AŞKALE GÖZLEMLERİ
*IMPRESSIONS OF JOURNALIST FERİDUN KANDEMİR FOR
AŞKALE DISTRICT*

DOI: 10.33404/anasay.1192721

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article^{1*}

Ulvi Ufuk TOSUN*

ÖZ

Feridun Kandemir, gazeteci ve yazardır. Gerek Millî Mücadele Dönemi'nde ve gerekse Cumhuriyet kurulduktan sonra aktif şekilde basın hayatının içerisinde yer almıştır.

11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun'un icrasında, vergisini ödemeyen bir kısım gayrimüslim mükellef, zorunlu çalışma uygulamasına tabi tutulmuştur. Söz konusu bu mükellefler, zorunlu çalışma yeri olarak ilk önce Erzurum'un Aşkale ilçesine sevk edilmiştir. Tasviri Efkâr gazetesi muhabiri Feridun Kandemir de onlarla birlikte 30 Ocak 1943 tarihinde

1- Makale Geliş Tarihi: 21. 10. 2022 Makale Kabul Tarihi: 17. 11. 2022

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü iş birliği ile 29-30 Haziran 2021 tarihinde çevrimiçi düzenlenen "Türk Hakimiyetinde Erzurum ve Çevresi" Uluslararası Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan metnin genişletilerek makale şeklinde düzenlenmiş hâlidir.

* Dr. Öğr. Üyesi - Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, ulviufuk.tosun@atauni.edu.tr, **ORCID ID**

 0000-0002-1076-4261

Aşkale'ye gelmiştir. Kandemir, Aşkale'de sözü edilen mükelleflerin yaşamlarını gözlemleyerek bunları Tasviri Efkâr gazetesinde yayımlamıştır. Bu gözlemlerin önemli bir kısmı da o günkü Aşkale ile ilgilidir. Kandemir, yazılarında Aşkale'nin iklimi, çevresel özellikleri, burada çalışan bir kısım devlet görevlilerinin isimleri gerek ilçe halkından gerekse mükelleflerin kaldıkları Pırnakapan köyünden bazı vatandaşlar ile kendi arasında geçen ilginç diyaloglar gibi farklı farklı konulardan söz etmiştir. Kandemir'in burada hem mükellefler hem de ilçe hakkında yaptığı gözlemleri, Tasviri Efkâr gazetesinde yayımlanmıştır.

Bu çalışmada, Tasviri Efkâr gazetesi muhabiri Feridun Kandemir'in Aşkale hakkındaki gözlemleri üzerinde odaklaşılarak bir gazetecinin gözünden ilçenin o günkü tarihine bir nebze projektör tutulmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feridun Kandemir, Varlık Vergisi, Aşkale, Pırnakapan Köyü, Kop Dağı.

ABSTRACT

Feridun Kandemir is a journalist and writer. He took an active part in press and media during both National Dependence War and following Turkish Republic.

On November 11th 1942, Wealth Tax Law was enacted. Some of the non-Muslim taxpayers who could not pay their taxes were subjected to compulsory labour public services upon the enforcement of this Law. These taxpayers were transferred to Aşkale district in Erzurum as their location of mandatory labour service. Feridun Kandemir, the journalist for the newspaper of Tasviri Efkâr, accompanied them to Aşkale on January 30th, 1943. Kandemir, first observed the taxpayers' daily life in Aşkale and published his impressions in the newspaper of Tasviri Efkâr. Important amount of these impressions were related to Aşkale in those days. In his writings, Kandemir mentioned about climate and environmental characteristics of Aşkale and names of some civil servants working there. He also quoted the dialogues with local people living in the district centre and Pırnakapan village where transferred taxpayers were settled. In Tasviri Efkâr, Kandemir published his observations on both taxpayers and the district.

In the present study, the main aim is to focus on the observations and impressions of a journalist of Tasviri Efkâr, Feridun Kandemir, about Aşkale and shed lights on the conditions of a district at that time.

Keywords: Feridun Kandemir, The Wealth Tax, Aşkale, Pırnakapan Village, Kop Mountain

Giriş

1943 yılının başlarında Varlık Vergisi'ni ödemeyen bir kısım gayrimüslim mükellef,² zorunlu çalışma uygulamasına mecbur tutularak bunun tatbiki için Aşkale'ye gönderilmiştir. Bu sebeple söz konusu mükellefler, kısa bir dönem adı geçen kazada kalmışlardır. Yani Aşkale ilçesi, bu mükelleflere kısa bir müddet ev sahipliği yapmıştır.

Aşkale, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Erzurum iline bağlı bir ilçedir. Erzurum il merkezine uzaklığı, 52 km kadardır. Ulaşım hatları açısından elverişli bir konumda bulunan ilçe, E-80 (D-100) karayolu ve İstanbul-Kars demiryolu hattının geçtiği güzergâh üzerinde kurulmuş olup buranın ortalama yükseltisi 1.650 metredir (Doğanay, 1998, s. 1). Aşağıda da değinileceği üzere Varlık Vergisi Kanunu çıkarıldıktan sonra bu ilçe, belli bir dönem Türkiye gündeminde adından sıkça söz ettirmiştir.

Varlık Vergisi Kanunu,³ 11 Kasım 1942'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2021, s. 57). Bu Kanun'a göre Varlık Vergisi'ni ödemeyen bir kısım gayrimüslim vatandaş, bedenî mükellefiyet uygulamasına tabi tutulmuştur. Bedenî mükellefiyet uygulamasına göre bunlar, zorunlu çalışma bölgelerine sevk edilmiştir.

Hükûmet, 7 Ocak 1943 tarihinde bedenî mükellefiyet uygulamasının işletilmesinin tanzimini yapan talimatnameyi kabul etmiştir (BCA, 30.18.1.2.100.110.14-1). Nitekim Ocak 1943 başlarında vergilerini ödemeyen mükelleflerin isimleri, ödeyecekleri vergi oranlarıyla beraber basın tarafından

2- Çalışma merkezlerine toplam 1.400 mükellef gönderilmiştir (Ökte, Basım Yılı Yok, s. 158).

3- Kanun ve metni için bkz. (11 Teşrin-i sâni 1942 Tarih ve 4305 Numaralı "Varlık Vergisi Hakkında Kanun," Düstur, 1943, 9-13).

yayınlanmaya başlanmıştır. Bunların Aşkale’de yeni yol yapımı için çalıştırılmaya gönderilecekleri bildirilmiştir (Lewis, 1993, s. 297). Bu kapsamda çalışma yerlerine gönderilmek üzere 2.057 mükellef kampa alınmıştır. Kampa alınan bu mükelleflerin 1.400’ü çalışma merkezlerine sevk edilmiştir (Ökte, Basım Yılı Yok, s. 158). Bunlar, zorunlu çalışma yeri olarak ilk önce Erzurum’un Aşkale ilçesine gönderilmiştir (Aktar, 2011, s. 7). Bu mükelleflerin 32 kişilik ilk kafilesi, 27 Ocak 1943’te İstanbul’dan Aşkale’ye sevk edilmiştir (Lewis, 1993, 298). Söz konusu bu ilk kafiye, 30 Ocak 1943’te Aşkale’ye varmıştır (Tasviri Efkâr, 1 Şubat 1943). Bunu, 12 Şubat 1943 akşamı Aşkale’ye gönderilen 38 kişilik ikinci kafiye izlemiştir (Tasviri Efkâr, 13 Şubat 1943). Ardından başka kafiyeleler sevk edilmiştir. Bu mükellefler, Aşkale ile ona bağlı Pırnakapan köyüne yerleştirilmiştir (Aktar, 2011, s. 8). Ülkedeki 1940 Nüfus Sayımı’na göre, Aşkale ilçesinin merkez nüfusu 1.933 idi. Pırnakapan köyünün nüfusu ise 554 kişiydi (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, 1944, s. 237, 240).

Gazeteci Feridun Kandemir de söz konusu bu mükelleflerin ilk kafilesi ile birlikte 30 Ocak 1943’te Aşkale’ye gelmiştir (Tasviri Efkâr, 1 Şubat 1943). Kandemir’in buradaki gözlemleri,⁴ Tasviri Efkâr gazetesinde yayımlanmıştır. Bu gözlemler, Aşkale’nin sosyal tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

FERİDUN KANDEMİR'İN AŞKALE GÖZLEMLERİ

Feridun Kandemir, 30 Ocak 1943 Cumartesi sabahı saat 06.00’ya doğru yolculuklarının son safhası olan Aşkale’ye vardıklarını dile getirmiştir (Tasviri Efkâr, 1 Şubat 1943). Zifiri bir karanlıktan ve petrol lambasının ancak istasyon binasının kapısını aydınlattığından söz etmiştir. Müthiş bir ayazın varlığından bahsetmiş ve Yol-Fen Memuru Suat Sesen’in kafileyi İstanbul’dan gelen polislerden teslim aldığını bildirmiştir. Bir jandarma müfrezesi nezaretinde

4- Feridun Kandemir’in Aşkale ve Pırnakapan köyündeki gözlem ve röportajlarına hem Ayhan Aktar’ın (Aktar, 2011, 254-276.) hem de Rıdvan Akar’ın eserinde (Akar, 2000, s. 117-133.) değinilmiştir. Adı geçen eserlerde belirtilen bu gözlemlere, daha çok mükellefler merkeze alınarak yer verilmiştir. Bu çalışmada söz konusu gözlemlerde, daha çok Aşkale ve Pırnakapan köyü öne çıkarılmış ve yukarıda adı geçen kitaplarda değinilmeyen bazı detaylara dikkat çekilmiştir.

mükelleflerin ikişerli sıraya dizildiğini ve bu şekilde karlara bata çıka kasabaya varıldığını söylemiştir. Mükelleflerle birlikte Ahmet Şişman'ın kahvesine geldiklerini dile getiren Kandemir, buradan Aşkale'nin en büyük kahvesi şeklinde söz etmiştir. Sözü edilen kahvede, 10 tane bardak olduğuna dikkat çekmiştir (Tasviri Efkâr, 1 Şubat 1943).

Kandemir, şafak sökerken hükûmet tabibi Doktor Sıtkı Burçak'ın geldiğini ve mükellefleri muayene ettiğini bildirmiştir. Onların öğleden sonra Aşkale'nin 22 kilometre batısındaki Kop Dağı eteğinde bulunan Pırnakapan köyüne gönderileceklerini ifade etmiştir. Aşkale halkının bu mükellefleri izlediğini ve ardından yürüyüşlerine devam ettiklerini belirten Kandemir, tam bu sırada ak sakallı bir köylüyle aralarında geçen diyalogu şu şekilde anlatmıştır: “*Ak sakallı bir köylüye sordum: -Baba, ne dersin bunların hâline? -Oğul bak 85 yaşındayım... Elime ilk silahı 93 harbinde aldım. İlk yarayı da o zaman kazandım. Sonra Balkanlara gittim. İki çocuğumla beraber Çanakkale’de idim. Birini orada bıraktım. Musul’da çarpıştık. Öteki oğlum Kars’ta yanımda vuruldu. İzmir’e elimle silahla girdim... Bugün vatan çağırısın, yaşıma bakmam, yine koşarım. Her zaman yardım silahla olmaz; zaman gelir, tüfek alınır, icap eder para verilir... Vermek istemiyen de buraya gelir, çalışır. Ellerine kazmağı küreği alsınlar, madem para vermiyorlar yol yapsınlar. Her zaman yolu ben yaptım, o gezdi; biraz da o yapsın, ben gezeyim...*” (Tasviri Efkâr, 1 Şubat 1943).

Saat 13.00’e doğru yola çıktıklarını, kendisinin kızağa bindiğini belirten Kandemir, durmadan kar yağdığını ve havanın da -15 derece olduğunu iletmiştir. Hava kararırken Pırnakapan köyüne vardıklarını belirtmiştir. Burasını, Kop Dağı eteğinde 1.721 metre yükseklikte bir köy olarak tanımlamıştır. Aşkale’den ayrılıp giden şosenin buraya kadar yapıldığını dile getirmiştir. Buradan ilerisini çalışan işçilerle birlikte mükelleflerin yapacaklarını söylemiştir. Mükelleflerin kalması için Pırnakapan köyünde bir köy odası hazırlandığını, kendisinin de burada bir köy evine misafir olduğunu ifade etmiştir. Yine durmadan kar yağdığına ve birikmiş karın en az 1,5 metre olduğuna dikkat çekmiştir (Tasviri Efkâr, 1 Şubat 1943). Kandemir, buradaki ayazı tasvir ederken: “*İnsanı en ufak serbest bir hareketten meneden ve tesbih böceğine çeviren müthiş bir ayaz*” ifadesini

kullanmıştır (Tasviri Efkâr, 2 Şubat 1943). 32 kişilik kafilenin Yol-Fen Memuru Fuat Sesen'in⁵ emriyle Kop Dağı'na hareket ettiğini belirten Kandemir'in (Tasviri Efkâr, 2 Şubat 1943) bu dağ ile ilgili de önemli betimlemeleri olmuştur.

Kandemir, Kop Dağı'nı: “... *bütün ufku gökyüzüne asılmış gibi kaplıyan bembeyaz ve yumuşak olduğu hissini veren karlarla örtülü*” bir dağ olarak tanımlamıştır. Kandemir, mükelleflerin bu dağdayken onların çalışmalarını yönlendiren Nafia Postabaşısı Şahin Çavuş'tan ve ayrıca birkaç silahlı askerin de güvenliği temin için bulunduğundan söz etmiştir. İlk iş gününde saat 12.00'de verilen öğle molasının ardından mükelleflerin tekrar Pırnakapan köyüne döndüğünü ve onlara mis kokulu bir bulgur pilavı verildiğini bildirmiştir. Yemekten sonra mükelleflerin yeniden çalışma kampına döndüğünü belirten Kandemir, kendisinin onlarla gitmediğini, yazısını yazıp kızakla Aşkale'ye göndereceğini söylemiştir. Yine karın aralıksız yağdığını, soğğun -14 derece olduğunu ve bunun gece -20'ye indiğini ifade etmiştir. Öyle ki oranın sakinlerinin bu havaya ılık dediğini, asıl soğğun şubatta olacağını söylediklerini sözlerine eklemiştir (Tasviri Efkâr, 2 Şubat 1943).

Kandemir, çalışma kampının ikinci iş gününde bir kurt hikâyesinden bahsetmiştir. Yolun sonunda dereye doğru inen sırtta bazı izler gördüklerini ve oradaki muhafızın ifadesine dayanarak bunların önceki akşam buradan geçen bir kurt sürüsü olduğunu söylemiştir (Tasviri Efkâr, 3 Şubat 1943). 4 Şubat 1943 Perşembe günü sabahı Nafia Takımları Alay Komutanı Necati Özhan'ın Erzurum'dan gelerek Pırnakapan kampını teftiş ettiğini bildiren Kandemir, keza hükümet doktoru Sıtkı Burçak tarafından da mükelleflerin muayene tabi tutulduğunu dile getirmiştir. Nitekim doktorun lüzum görülen 10 mükellefin sağlık kontrolleri için bir kere de Erzurum'a sevk edilmelerini istediğini ifade etmiştir (Tasviri Efkâr, 4 Şubat 1943).

Kandemir, 8 Şubat 1943 tarihinde yayımlanan yazısında bölgedeki kış koşullarını tarif ederken ilginç motifler çizmiştir. Sise bürünmüş Pırnakapan

5- Kandemir, bu şahsın isminin geçtiği ilk yerde ondan “Suat” diye söz etmiştir (Tasviri Efkâr, 1 Şubat 1943). Ayhan Aktar, aynı şahıstan “Fuat Sezen” olarak (Aktar, 2011, 256, 259.) Rıdvan Akar ise “Suat Sesen” şeklinde bahsetmiştir (Akar, 2000, 124).

köyünü -28 derece ile kutuplara benzetmiştir. Orada yaşayan köylülerin ifadesini tercih ederek ağaçların mih (çivi) kestiği şeklinde yerel bir deyim kullanmıştır. Çok kuvvetli giyinmiş olmasına rağmen üşüdüğünü söylemiştir. Hatta kamptaki eşeklerin burun deliklerinden şişeler gibi buzlar sarktığını yazmıştır (Tasviri Efkâr, 8 Şubat 1943).

Pırnakapan köyünde tek bir kahve olduğuna dikkat çeken Kandemir, bu kahvede önemli bir anısından söz etmiştir. Buna göre bir gün Erzurum'a muayene için sevk edilen 10 mükellef, henüz yola çıkmadan, bu kahvede saç sobasının etrafında otururken bir askerin kapıyı açtığını, Erzurum Valisi'nin geldiğini haber verdiğini bildirmiştir. İki dakika sonra da Erzurum Valisi Nuri Atay'ın kahveden içeri girdiğini söylemiştir. Arkasından III. Umum Müfettişlik Nafia Müşaviri ve Erzurum Nafia Müdürü İsmail Devletkuşu ile Erzurum Sıhhiye Müdürü Rıza Asker, Aşkale Kaymakamı Kemal Bey ve hükûmet doktoru Sıtkı Beylerin de geldiğini belirtmiştir. Doktorların üst katta hemen mükellefleri muayene etmeye başladıklarından bahsetmiştir. Vali Bey'in ise mükelleflerle sohbet ettiğini ve onların sorunlarını dinlediğini ifade etmiştir. Daha sonra Vali Nuri Atay'ın maiyetiyle birlikte geç vakitte Erzurum'a döndüğünü sözlerine eklemiştir (Tasviri Efkâr, 8 Şubat 1943).

Köylülerin kaç gündür kendisini Kop'un tepesine çıkmaya ikna etmeye çalıştıklarından bahseden Kandemir, burada onlarla ilginç bir diyalogunu şöyle anlatmıştır. *"Haydi gel de seni Kopun tepesine çıkaralım, hele bir gör bak ne manzara var, hem de ılıktır üşümezsin, aha dört saatlik iş, buraya kadar geldikten sonra görmeden gidersen yazık olur vallahi."* Kendisinin ise bu ısrarlara: *"Kopun eteğinde gözüm yıldı, tepesine nasıl çıkayım?"* şeklinde karşılık verdiğini yazmıştır (Tasviri Efkâr, 10 Şubat 1943). Onun o sırada Kop Dağı'nın etekleriyle İstanbul'daki Beyoğlu Caddesi arasında bir benzerlik kurması da oldukça ilginçtir. Söz konusu bu benzerliğin ortak unsurları olarak Kop eteklerine atılmış sipahiocağı paketlerine,⁶ çikolata kâğıtlarına, kopmuş tespih tanelerine, düşürülmüş ipekli mendillere, zarif taraklara ve puro artıklarına dikkat çekmiştir (Tasviri Efkâr, 10 Şubat 1943). Bunlar, mükelleflerin yaşamlarıyla

6- Sipahi Ocağı; o dönem tüketilen bir sigara markası.

özdeşleşmiş unsurlardı. Aşkale'nin o zamanki sosyo-ekonomik hayatı göz önünde bulundurulduğunda ilçede bu ürünlerin bazılarının isimlerinin dahi bilinme ihtimali oldukça düşüktü.

Kandemir, buradaki mükellefleri kimi zarif paltolu, kimi henüz tıraş olmuş mis gibi kolonya kokulu, kimi manikürlü, kimi altın çerçeveli gözlüklü, kimi ipek kravatlı ve kimi pipolu olarak elit bir yaşam tarzıyla tasvir etmiştir. Hatta bir köylünün bunları: *“Kop etekleri yaratıldığı günden beri bu çeşit bir insan kalabalığı görmemiştir.”* şeklinde tanımladığını yazmıştır (Tasviri Efkâr, 10 Şubat 1943).

Kandemir, Kop Dağı'yla ilgili izlenimlerini anlatırken Pırnakapan köyü sakinlerinin ifadelerine de yer vermiştir. Bunlardan biri, Nazım Yalauç'tur. Yazar, bu şahsın mükelleflere baka baka başını salladığını ve şöyle dediğini belirtmiştir: *“Bana bin lira varlık vergisi koydular. Doğma büyüme buralı olduğum hâlde şu Kopun korkusundan hemen ertesi günü yemeden içmeden kasabaya varıp bin lirayı vezneye saydım. Bunlarda haydi din iman yok diyelim, Kop korkusu da mı yok a bayım?.. Sonra başını çevirerek lâhavle çeker gibi kendi kendine söylendi: -Hey babam hey.. bunlar Kopun çasını koparmayı kolay mı sanıyorlar?”* (Tasviri Efkâr, 10 Şubat 1943). Aynı konuyla ilgili bir köylü çocuğun ise Kop Dağı'nı işaret ederek şöyle dediğini yazmıştır: *“Evim ahan şuracıkta.. Amma yirmi gündür yol bulup ta gidemirem...”* (Tasviri Efkâr, 10 Şubat 1943). Gazeteci Feridun Kandemir, 1943 yılında geldiği Aşkale ilçesi ile ilgili gözlemlerini bu şekilde dile getirmiştir.

SONUÇ

Gazeteci Feridun Kandemir, Varlık Vergisi'ni ödemeyen mükelleflerle birlikte 1943'te Erzurum'un Aşkale ilçesine gelmiştir. Aşkale ile ilgili önemli ayrıntılara yer vermiş ve bu durum, ilçenin sosyal tarihinin öğrenilmesine yönelik önemli katkılar sağlamıştır.

Kandemir'in Aşkale'de görev yapan o günkü kaymakam, yol-fen memuru, hükümet doktoru ve nafia postabaşısı gibi kamu görevlilerinin isimlerinden söz etmesi ilçenin idari tarihi açısından kıymetlidir. İlçeye vardıkları gün, keskin bir

ayazdan, karın fazlalığından ve yollarda bata çıka yüründüğünden bahsetmesi söz konusu yerin iklimi hakkında fikir vericidir. Yine o, adı geçen ilçede Ahmet Şişman adlı bir şahsın kahvesinden söz etmiştir. Burayı Aşkale'nin en büyük kahvesi olarak nitelemesi, ilçenin sosyo-ekonomik durumuyla ilişkilendirilebilir bir mahiyet arz etmesi bakımından önemlidir. Kandemir, ilçe halkından da söz etmiştir. Özellikle onun bu havalide bazı vatandaşlarla arasında geçen diyaloglar, o dönemin anlaşılması adına önemli sosyolojik tespitler içermektedir.

Kandemir, mükelleflerin Aşkale günlerinin önemli bir kısmını teşkil eden Pırnakapan köyü hakkında da önemli gözlemlerde bulunmuştur. Köyün fizikî özellikleri ve iklimi gibi bazı detaylarına yer vermiştir. Mesela söz konusu köyde bir kahvenin varlığına yönelik bilgi sunması, önemli bir ayrıntıdır. Keza Kop Dağı ile ilgili de önemli betimlemelerde bulunarak bölgedeki kış şartlarının zorluğunu dile getirmesi de önem arz etmektedir. Nitekim bu havalideki kış koşullarını tarif ederken bölge sakinlerinin ifadelerine yer vermesi de katkı sağlayıcı olmuştur. Kandemir'in aynı zamanda Pırnakapan köyü sakinleriyle yaptığı bazı konuşmalar da bölgenin o günkü koşullarının anlaşılmasına önemli ölçüde somutluk kazandırmıştır. Onun yaptığı tüm bu gözlemler, Aşkale ilçesinin o günkü tarihine ışık tutucu bir mahiyet arz etmektedir.

Etik Beyan

“Feridun Kandemir'in Aşkale Gözlemleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Resmî Yayınlar

Anadolu Ajansı. (2021). *100 Yıllık Türkiye 23 Nisan 1920-23 Nisan 2020*, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara.

Düstur. (1943). *Üçüncü Tertip*, Cilt: 24, Ankara Devlet Matbaası, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1944). *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, Cilt: 2, Ankara Yeni Cezaevi Basımevi, Ankara.

Gazeteler

Tasviri Efkar

Kitaplar (Araştırma Eserleri ve Hatıratlar)

AKAR, R. (2000). *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Belge Yayınları, İstanbul.

Aktar, A. (Haz.). (2011). *Yorgo Hacıdimitriadis'in Aşkale-Erzurum Günlüğü* (1943), İletişim Yayınları, İstanbul.

Doğanay, S. (1998). *Aşkale'nin Fonksiyonel Özellikleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ökte, Ö. (Basım Yılı Yok). *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.